CONCEPTELE LUI SERGE LEBOVICI: RESURSE PENTRU ASISTENȚA PSIHOLOGICĂ A FAMILIEI CU COPII CE SUFERĂ DE TULBURĂRI DE SPECTRU AUTIST

SERGE LEBOVICI'S CONCEPTS: RESOURCES FOR THE PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE OF FAMILIES WITH CHILDREN SUFFERING FROM AUTISM SPECTRUM DISORDERS

CZU: 159.922:616.89:376.4 **https://doi.org/10.59295/spd2024s.49**

Zinaida BOLEA,
ORCID: 0000-0002-9078-3058
e-mail: zbolea@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova
Carolina ZLENCO,
ORCID: 0000-0002-6430-9838
e-mail: czlenco@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *This article focuses on analyzing the concepts of S. Lebovici, which refer to the complexity of the psychic conception of the idea of the child, starting from a psychoanalytic perspective that considers the conscious and unconscious dimensions of the psyche. S. Lebovici identifies several patterns of representation of the child, in this sense the French psychoanalyst describes 4 psychic constructs that refer to the image of the child in the minds of parents: the phantasmatic child, the imaginary child, the mythic child, the narcissistic child. These representations of the child are simultaneously present in the parent's mind, and the finality, which is part of the normality, is the one in which the image of the real child predominates. When we refer to the birth of children with various mental or physical pathologies, the parents' confrontation with the characteristics of the real child involves multiple forms of mental suffering. The results of this article present an analysis of the concepts of a phantasmatic child, an imaginary child, a mythic child, and a narcissistic child, emphasizing how these three psychological constructs could influence the family environment in which children with autism spectrum disorders grow up.*

Keywords*: imaginary child, phantasmatic child, mythic child, narcissistic child, projection, autism spectrum disorder.*

INTRODUCERE

Aspectele psihologice ce vizează conceperea, nașterea și creșterea copilului au constituit dintotdeauna un subiect central al științei psihologice. Apariția fizică a unui su-

biect uman comportă valențe psihologice importante și vizează mai multe personaje ale mediului familial: nou-născutul este investit psihologic de către părinți și de către ceilalți membri ai familiei. Mai mulți autori psihanaliști s-au preocupat de tematica investirii psihologice a copilului, dat fiind interesul acestei abordări pentru dezvoltarea personalității, dar și pentru comunicarea inconștientă. Cei mai mulți dintre acești autori au o formație profesională interdisciplinară, fiind în același timp pediatri, psihiatri și psihanaliști. Specificul acestui tip de formare profesională oferă suficiente condiții pentru observarea copilului și a familiei, dar mai ales a relaționării acestora. Unul dintre acești specialiști este psihiatrul și psihanalistul francez de origine română Serge Lebovici. Conceptele lui S. Lebovici fac referință directă la începuturile ființei umane și la felul în care este conceput copilul în mentalul cuplului parental. În același timp, reprezentând perspectiva psihanalitică asupra ontogenezei, S. Lebovici ia în considerare premisele psihanalitice centrale: existența inconștientului, comunicarea de la inconștient la inconștient, dualitatea realitate obiectivă-realitate fantasmatică. Teoretizările lui S. Lebovici referitoare la nașterea conceptului de copil în spațiul mental al cuplului parental vizează și zone sensibile ale condiției umane, cum ar fi nașterea unui copil cu probleme de sănătate psihică și/sau somatică. În cazul demersului nostru, analiza conceptelor lui S. Lebovici derivă din interesul epistemic pentru calitatea mediului familial în care cresc copii cu tulburări de spectru autist.

ANALIZE TEORETICE

Perspectiva lui Serge Lebovici asupra dezvoltării copilului

Din perspectiva lui S. Lebovici, copilul este înscris într-o temporalitate familială și într-o dinamică transgenerațională. Prin conceptele sale de arbore al vieții și mandat transgenerațional, autorul are în vedere înscrierea copilului într-o istorie a familiei, dar și plasarea fantasmatică a acestuia într-un viitor ipotetic, fiindu-i prefigurate anumite roluri și sarcini ce vin dinspre predecesori. Toate aceste mișcări psihice, conștiente și inconștiente, construiesc fenomenul de parentalitate, dar și fenomenul de copil.

În plus, perspectiva lui S. Lebovici asupra dezvoltării copilului este strâns legată de teoria atașamentului și de specificul dezvoltării emoționale timpurii, psihanalistul francez explorând modul în care copilul își formează imaginea de sine și reprezentarea despre lumea externă prin interacțiunile cu părinții, în special cu mama. În acest sens, direcțiile epistemice care l-au preocupat pe S. Lebovici sunt legate de: a) importanța relației diadice (mama-copilul), în cadrul căreia copilul își formează imaginea de sine în baza schimburilor emoționale din relația timpurie cu obiectul maternant; b) rolul inconștientului matern – avându-se în vedere felul în care părinții, în special mama, proiectează inconștient propriile dorințe și angoase asupra copilului, ceea ce influențează direct dezvoltarea acestuia; c) calitatea interacțiunilor afective timpurii, primele interacțiuni emoționale între mamă și copil fiind esențiale în crearea imaginii copilului despre sine și despre lume. Autorul subliniază că părinții își creează, într-un

mod inconștient, o „imagine mentală” a copilului, bazată pe așteptările lor sociale, culturale și personale, iar această imagine influențează comportamentele parentale și răspunsurile afective ale acestora. S. Lebovici subliniază că modul în care copilul percepe și integrează imaginea asupra sa oferită de părinți va avea un impact direct asupra stimei de sine și asupra capacității de a forma relații sănătoase în viitor. Conflictele intrapsihice ale părinților, secretele familiale și conflictele neelaborate transmise peste generații, așteptările nerealiste ale părinților pot determina apariția problemelor de subiectivare și de adaptare socială.

În deplină concordanță cu premisele psihanalitice, S. Lebovici accentuează rolul simbiozei mamă-copil în dezvoltarea copilului. Fuziunea mamă-copil este un fenomen firesc la începutul vieții copilului, întrucât la acest stadiu copilul nu are o diferențiere clară între sine și obiectul matern, iar conținerea maternă, fizică și psihică, este imperios necesară. Ulterior, prin dezvoltarea autonomiei și interacțiunea cu lumea exterioară, imaginea de sine a copilului devine mai clar conturată, fiind susținută de capacitatea și plăcerea de a-și crea propriul spațiu psihic. Implicarea Terțului va contribui la trecerea de la relația diadică la relația triangulară, situație care presupune un parcurs maturativ favorabil al copilului. În acest sens, contribuția lui S. Lebovici la înțelegerea vicisitudinilor dezvoltării copilului este esențială pentru a concepe felul în care dinamica relațională timpurie influențează formarea identității. În viziunea psihanalistului francez, interacțiunile fantasmatice părinte-copil au un rol determinant în crearea imaginii copilului în mentalul parental și familial, iar conștientizarea acestor realități intra- și interpsihice poate preveni dificultăți emoționale ulterioare.

„Copilul imaginat” a lui Serge Lebovici

Mai mulți autori și-au adus contribuții semnificative la cercetarea implicării proceselor inconștiente în elaborarea reprezentării asupra copilului [1, 2, 3, 7, 8, 9]. La rândul său, S. Lebovici propune un model teoretic inedit, inspirat din materialul empiric, și care tine cont simultan de observațiile directe asupra interacțiunii mama-copil și de comunicarea fantasmatică. Utilizând în practica sa de consiliere terapeutică a copilului și a familiei geamul unidirecțional, S. Lebovici valorifică resursele oferite de această metodologie: privire, atingere, voce, intonație, tăcere – tot ceea ce autorul numește microcomportamentele prin care se operaționalizează fantasmaticul. Interesat de interacțiunile fantasmatice, S. Lebovici menționează că specialistul trebuie să fie conștient de faptul ca în interacțiunea mamă-copil interferează mai mulți copii. Ce are în vedere reputatul psihanalist francez? Pentru a clarifica lucrurile, S. Lebovici propune termenul generic de „copil imaginat” în care include mai multe complexe de fantasme și reprezentări ale părinților asupra copilului. Iată cum descrie autorul conceptul său de „copil imaginat”: „Vom descrie acest copil sub cele patru forme în care îl cunoaștem, care îl diferențiază de bebelușul pe care mama îl ține în brațe și care cel mai adesea o dezamăgește. Aceste patru apariții sunt: copilul imaginar, copilul fantasmat, copilul mitic și copilul narcisic” [4, p. 76]. Important de menționat că aceste

concepte sunt esențiale pentru înțelegerea relației părinte-copil, deoarece fiecare dintre ele reflectă o dimensiune diferită a percepției și relaționării cu copilul.

Copilul imaginar este rezultatul dorinței de a avea un copil, spune Lebovici. Întrucât în epoca actuală decizia nașterii unui copil este una târzie, copilul este hiperinvestit de ambii părinți. Alegerea prenumelui încă din perioada prenatală, fantasmarea în cele mai mici detalii a viitorului copilului, contactul prenatal cu copilul grație tehnologiilor medicale moderne - toate aceste realități încurajează gândurile și reveriile părinților și a familiei extinse asupra viitorului copil. În acest fel, încă înainte de a se naşte, scenariul de viaţă al individului începe să fie elaborat.

Copilul fantasmat reprezintă copilul creat din fanteziile inconștiente oedipiene ale părinților. În accepțiunea lui S. Lebovici, expresia „copil fantasmat” este folosită pentru a face referire directă la fantasmele infantile ale părinţilor, în special ale mamei. S. Lebovici susține că copilul fantasmat își are sorgintea în conflictele libidinale și narcisice ale mamei, este legat de conflictul oedipian al mamei, deci copilul fantasmat este moştenitorul conflictelor inconștiente ale părinţilor. La rândul său, S. Lebovici atrage atenția asupra încărcăturii afective asociată acestor fantasme și care îl vizează în mod direct pe copil: „Orice accident care i s-ar putea întâmpla, inclusiv moartea sa, este o catastrofă [...]. Desigur, acest bebeluș este obiectul unei moșteniri, datorită culpabilității și rușinii față de bunica maternă” (4, p. 78).

Copilul mitic este un concept legat de modul în care părinții își construiesc o imagine despre copil, bazată pe referințele culturale și mediatice pe care le suportăm, spune S. Lebovici. Înscris într-un mit al culturii de origine, copilul care se va naște trebuie să se înscrie și în mitul contemporan despre copilul perfect. S. Lebovici atenționează că niciun copil nu poate scăpa de aceste influențe mitologice.

Descriind *copilul narcisic*, S. Lebovici face referință la reflecțiile lui S. Freud asupra investirii narcisice a copilului de către părinți: „Punctul cel mai delicat al sistemului narcisic, nemurirea Eului încolțită dur de realitate, și-a dobândit siguranța prin refugiul în copil. Emoționanta, dar, în fond, atât de copilărească iubire părintească nu e nimic altceva decât narcisismul renăscut al părinților, narcisism care își relevă esența sa de odinioară, într-un mod inconfundabil, prin transformarea sa în iubire de obiect” [2, pag. 48]. În același timp, S. Lebovici se regăsește printre psihanaliștii care validează conceptul de narcisism primar a lui S. Freud, considerând că asociat cu îngrijirile adecvate ale obiectelor parentale, narcisismul primar reprezintă un element fundamental în procesul de subiectivare.

Copilul real este copilul realității materiale, care există cu trăsăturile sale unice, temperamentul și comportamentul său. Este acel copil care crește și se dezvoltă în lumea externă, cu necesitățile și dorințele sale proprii. În contextul conceptualizărilor lui S. Lebovici, copilul real niciodată nu corespunde fanteziilor și așteptărilor părinților. Autorul susține că interacțiunile comportamentale concrete țin, bineînțeles, de copilul real, dar aceste comportamente sunt alcătuite în egală măsură din proiecțiile copilului real asupra mamei și din proiecțiile mamei asupra copilului. În același timp, sub aspect

științific și terapeutic, calitatea interacțiunilor trebuie evaluată în plan real, imaginar, fantasmat.

Abordând tipurile de fantasme și reprezentări asupra dezvoltării copilului, S. Lebovici a subliniat faptul că părinții trebuie să navigheze între aceste dimensiuni ale percepției copilului. În cele mai multe cazuri părinții oscilează între:

- proiecțiile lor inconștiente (copilul fantasmatic), care derivă din fantasmaticul infantil al părinților;
- imaginea construită (copilul imaginar), care poate fi influențată de factori personali, culturali și sociali;
- copilul real, așa cum este el, cu toate particularitățile sale [8].

O recomandare ce derivă firesc din teoria lui S. Lebovici se referă la faptul că părinții trebuie să recunoască și să gestioneze diferențele dintre „aceste forme de copii" pentru a construi o relație bună cu copilul real, chiar dacă, având în vedere calitatea inconștientă a acestor interacțiuni, acest deziderat nu poate fi realizat atât de ușor. Dacă părinții nu reușesc să integreze copilul real în reprezentarea lor, acest lucru poate genera frustrare, anxietate și dificultăți de relaționare. Acceptarea diferențelor dintre așteptări și realitate este crucială pentru o dezvoltare sănătoasă a copilului și pentru armonia familiei. În același timp, părintele este solicitat să reflecteze și asupra propriei reprezentări despre rolul de părinte. În acest sens, o reprezentare idealizată asupra rolului de părinte nu va permite acceptarea și înțelegerea ambivalenței inerente experienței parentale. Ca și Donald Winnicott, S. Lebovici nu crede într-o parentalitate ușoară și care vine de la sine, delimitând responsabilitatea părintelui de a îngriji copilului, responsabilitatea familiei extinse de a îngriji familia tânără și responsabilitatea instituțiilor statului de a îngriji spațiul familial.

Conceptul de copil imaginat, așa cum este abordat de S. Lebovici, ne oferă o înțelegere profundă a complexității relației părinte-copilul. S. Lebovici arată cum fantasmele au un impact esențial în structura relațiilor de familie, în special în ceea ce privește dezvoltarea psihologică a copilului. Prin înțelegerea și conștientizarea acestor interacțiuni fantasmatice, atât în cadrul relațiilor cotidiene, cât și în intervențiile terapeutice, se poate asigura o dezvoltare mai sănătoasă a identității și relațiilor interpersonale

Înainte de a ne referi la tulburările de spectru autist, este necesar să menționăm că orice formă de patologie – psihică sau fizică – își pune o amprentă pe acceptarea copilului real. Patologia autistă implică o fenomenologie marcată de suferință psihică care include prioritar dimensiunea comunicării. Actualmente în manualele internaționale de diagnostic DSM-5 și ICD-10, sunt formulate criterii clarificatoare asupra acestei forme de patologie. În ambele manuale identificăm criteriile comune care se referă la deficiențe în comunicarea funcțional-verbală, deficiențe comportamentale ale interacțiunii sociale, prezența modelelor repetitive și restrictive de comportament, interese și activități limitate, dificultăți semnificative în funcționarea socială, academică sau ocupațională. Respectiv, atunci când ne referim la mediul familial al unui copil

cu diagnosticul de tulburare de spectru autist, cele mai ample zone de suferință țin de dificultățile de comunicare a copilului. Fenomenologia patologiei autiste privează părintele și copilul de comunicarea afectivă, astfel impactând realități importante ce țin de atașament și apropiere emoțională [6].

În plus, referindu-ne la conceptul lui S. Lebovici de copil imaginat ne întrebăm asupra destinului materialului fantasmatic în dinamica psihică a relației părinte-copil, atunci când în familie se naște un copil cu tulburare de spectru autist. În acest sens, vom menționa că apariția unui copil cu deficiențe de comunicare nu permite ieșirea din zona fantasmelor și investirea suficientă a copilului real, dar și a realității sociale. Mai mult decât atât, subiectul vinovăției și a pedepsei asociate fantasmelor oedipiene vor acoperi dimensiunea fantasmatică. Cu referire la ceea ce a fost imaginat în legătură cu copilul conceput, un copil cu tulburare de spectru autist produce răni narcisice cuplului parental, iar acest fapt devine în sine un factor cu potențial depresogen care poate afecta climatul familial.

CONCLUZII

Conceptele lui S. Lebovici de copil fantasmat, copil imaginar, copil narcisic, copil mitic și copil real oferă specialistului din domeniul asistenței psihologice a familiilor în care cresc copii cu tulburări de spectru autist o reprezentare multidimensională a ceea ce înseamnă imaginea copilului în mentalul parental, familial și socio-cultural. În acest sens, aceste concepte oferă explicații suplimentare și pertinente asupra dificultății de adaptare a unor cupluri parentale la copil și la rolul de părinte, indiferent de condiția fizică și psihică a copilului.

Atunci când ne referim la adaptarea cuplului parental la realitățile copilului cu tulburări de spectrul autist, trebuie să accentuăm faptul că distanța psihică dintre copilul imaginat și copilul real solicită competențe psihoafective specifice și o bună ancorare în rolul de părinte. În acest caz, asumarea rolului de părinte va fi marcat de dificultăți și va solicita resurse psihice interne, dar și ajutor din partea comunității. În același timp, această distanță aduce în prim-plan subiectul doliului, care implică acceptarea pierderilor narcisice, conștientizarea și acceptarea realității și în final, căutarea și găsirea celor mai bune soluții pentru copil și familie.

Cu referire la aspecte concrete ale spațiului de consiliere psihologică, vom menționa că conceptele lui S. Lebovici oferă specialistului resurse suplimentare pentru înțelegerea suferinței narcisice și a ambivalenței părintelui unui copil cu tulburare de spectru autist, fără a eșua în reacții contratransferențiale indezirabile. De asemenea, psihologul care lucrează cu această categorie de beneficiari va reuși să respecte etapele și dinamica adaptării părintelui la copilul real și va reuși să formuleze ipoteze pertinente asupra acestei dinamici, încurajând și părintele să-și ofere timp și dreptul la greșeli în procesul de înțelegere a fenomenului complex ce reprezintă rolul de părinte a unui copil cu nevoi speciale.

REFERINȚE

1. CICCONE, A. Transmission psychique et parentalité. În: *Cliopsy*, 2014, 1(11).
2. FREUD, S. Pentru a introduce narcisismul. În: FREUD, S. *Psihologia inconștientului*. București: Trei, 1920/2000, pp. 33-56. ISBN 978-973-707-318-1.
3. FONAGY, P, STEELE, H, STEELE, M. Maternal representations of attachment during pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age. În: *Child Development*, 1991, nr. 62, p. 891-905. DOI: 10.2307/1131141.
4. LEBOVICI, S. *Arborele vieții. Elemente de psihopatologia bebeluşului*. București: Editura Fundației Generația, 2006, 331p. ISBN 973-87797-0-7.
5. LEBOVICI, S. STOLERU S. *Le nourrisson, sa mère et le psychanalyste: Les interactions précoces.* Paris: Bayard, 1994, 400 p. ISBN: 978-2227471870
6. *Manualul de diagnostic și clarificare statistică a tulburărilor mentale (DSM-V)*. București: Editura Medicală Callisto, 2016, 1000 p. ISBN 978-606-8043-14-2.
7. MANZANO, J, PALACIO ESPASA, F, ZILKHA, N. *Scenariile narcisice ale parentalității*. București: Fundația Generația, 2002, 192 p. ISBN: 973-85683-1-5.
8. OSOFSKY, J. D. *Handbook of infant development*. London: Ed. John Wiley & Sons, 1987, 1391p. ISBN: 9781108351959.
9. STERN, D. N. *Le Monde interpersonnel du nourrisson*. Paris: PUF, 1985, 381 p. ISBN 978-2130536802.